

Adrianna Szczygieł

Instytut Nauk Prawnych Uniwersytetu Szczecińskiego

Szkoła Doktorska Uniwersytetu Szczecińskiego

ORCID ID: 0009-0004-2677-0406

Współpraca międzynarodowa na rzecz ochrony praw osób niepełnosprawnych

Streszczenie:

Artykuł podejmuje temat współpracy międzynarodowej na rzecz ochrony praw osób niepełnosprawnych, analizując jej genezę, kluczowe przedsięwzięcia oraz wpływ na kształtowanie standardów prawnych i promowanie inkluzji społecznej. W artykule szczegółowo omówiono działania podejmowane przez Organizację Narodów Zjednoczonych, Radę Europy oraz Unię Europejską, które doprowadziły do uchwalenia szeregu aktów prawnych, przyznających osobom niepełnosprawnym szczególne prawa ściśle związane z ich potrzebami, jak również do wdrożenia licznych inicjatyw wspierających ich integrację społeczną i zawodową. Celem artykułu jest ukazanie, że współpraca międzynarodowa wzmacnia standardy ochrony praw osób niepełnosprawnych, promując równość, eliminację barier i aktywny udział tej grupy w życiu społecznym. Jednocześnie zaakcentowano konieczność podejmowania dalszych działań, aby sprostać wyzwaniom związanym z implementacją przyjętych norm i standardów.

Słowa kluczowe:

ochrona praw człowieka, ochrona osób niepełnosprawnych, współpraca międzynarodowa, organizacje międzynarodowe, niepełnosprawność

International Cooperation for the Protection of the Rights of Persons with Disabilities

Summary:

This study examines the subject of international cooperation for the protection of the rights of persons with disabilities, analyzing its origins, key initiatives, and impact on the development of legal standards and the promotion of social inclusion. The article provides a detailed analysis of actions undertaken by the United Nations, the Council of Europe, and the European Union, which have led to the adoption of several legal instruments granting persons with disabilities specific rights closely aligned with their needs, as well as the implementation of numerous initiatives supporting their social and professional inclusion. The article aims to demonstrate that international cooperation strengthens the standards of protection of the rights of persons with disabilities by promoting equality, eliminating barriers, and ensuring the active participation of this group in social life. Simultaneously, it highlights the need for further efforts to effectively address the challenges related to implementing the adopted norms and standards.

Keywords:

protection of human rights, protection of persons with disabilities, international cooperation, international organisations, disability

Wprowadzenie

Problematyka ochrony praw osób niepełnosprawnych odgrywa kluczową rolę w dyskusjach dotyczących współczesnych wyzwań na tle społeczno-prawnym. W świecie, który nieustannie dąży do równości i niedyskryminacji, osoby niepełnosprawne pozostają grupą szczególnie narażoną na wykluczenie społeczne oraz ograniczenia w korzystaniu z praw człowieka. W tej perspektywie, rozwijanie i wzmacnianie współpracy międzynarodowej jest nie tylko koniecznością, ale również wyrazem wspólnej odpowiedzialności za tworzenie bardziej inkluzywnego społeczeństwa.

Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie szerokiego spektrum działań podejmowanych przez międzynarodowe organizacje, takie jak Organizacja Narodów Zjednoczonych, Rada Europy i Unia Europejska, na rzecz poprawy sytuacji osób niepełnosprawnych. Ukazuje on zarówno historyczne przesłanki powstania takich inicjatyw, jak i współczesne osiągnięcia oraz wyzwania stojące przed społecznością międzynarodową. Ewolucja podejścia do zagadnienia niepełnosprawności – od modelu medycznego, skupiającego się na leczeniu i uwypuklaniu ograniczeń, po społeczny model integracji i eliminacji barier – odzwierciedla bowiem głęboką przemianę w postrzeganiu badanej grupy społecznej.

Dzięki współpracy międzynarodowej wypracowano standardy normatywne, które promują równość, poszanowanie godności oraz pełne uczestnictwo osób niepełnosprawnych w życiu społecznym. Umowy międzynarodowe takie jak Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Europejska Karta Społeczna czy akty prawne Unii Europejskiej odgrywają fundamentalną rolę w kształtowaniu polityki społecznej na poziomie globalnym i regionalnym. Powyższe znajduje również uzupełnienie w inicjatywach praktycznych – „europejskiej karcie osoby z niepełnosprawnością”, kampaniach antydyskryminacyjnych czy programach wspierających zatrudnianie osób niepełnosprawnych.

Rozważania zawarte w artykule stanowią zatem punkt wyjścia do analizy zarówno osiągnięć, jak i deficytów we współpracy międzynarodowej w zakresie ochrony praw osób niepełnosprawnych. Z jednej strony ukazują one postęp dotyczący wzmacniania prawnej ochrony i zwiększania świadomości społecznej, z drugiej zaś wskazują na obszary wymagające dalszych działań, takich jak ujednolicenie standardów prawnych czy większe zaangażowanie organów krajowych w implementację przyjętych rozwiązań.

Analiza obranej tematyki nie tylko uwypukla rolę międzynarodowych instrumentów prawnych w budowaniu inkluzywnego społeczeństwa, ale również inspirowanie do refleksji nad tym, w jaki sposób polityka międzynarodowa może być bardziej efektywna w zapewnieniu równego dostępu do praw i wolności dla osób niepełnosprawnych. W tym kontekście niniejsze opracowanie stanowi także

wezwanie do podejmowania dalszej współpracy na rzecz ochrony i propagowania praw człowieka w wymiarze globalnym.

Definicja „niepełnosprawności” w prawie międzynarodowym i w prawie Unii Europejskiej

Definicja słowa „niepełnosprawność” podlega nieustannej ewolucji, albowiem jest kształtowana poprzez ulegające ciągłym zmianom czynniki społeczne, kulturowe i historyczne. Dla przykładu w czasach starożytnych zjawisko niepełnosprawności uznawano za karę boską wynikającą z grzechów przodków¹, co następnie uległo zmianie na skutek chrześcijańskiej idei miłosierdzia wobec bliźnich. Aktualnie rozwój techniki, cywilizacji oraz intensyfikacja świadomości społecznej doprowadziły do rozwoju pojęcia niepełnosprawności oraz przypisywanego mu znaczenia².

Zanim przyjęto się używać określenia „osoba z niepełnosprawnością”, powszechnie używano terminów „kaleka” i „inwalida” na określenie osób ułomnych fizycznie, a osoby upośledzone umysłowo określano mianem „idiotów” czy „głupków”³. Z upływem czasu zrezygnowano jednak z używania tych określeń z uwagi na ich jednoznacznie pejoratywne konotacje⁴. W latach 70. XX wieku w oficjalnej polskiej nomenklaturze pojawiło się słowo „niepełnosprawny”⁵, które powszechnie uznawane jest za określenie neutralne, wpisujące się w politykę inkluzywności społecznej. Współcześnie nie istnieje jedna i oficjalna definicja tego terminu. Najczęściej używa się jednak definicji „niepełnosprawności” wprowadzonej w 1980 roku przez Światową Organizację Zdrowia, zgodnie z którą *niepełnosprawność to ograniczenie lub brak zdolności do wykonywania czynności w sposób lub w zakresie uważanym za normalny dla człowieka, wynikające z uszkodzenia i upośledzenia funkcji organizmu*⁶. Mając na względzie kryterium aktualności aktów prawnych, należy także zwrócić uwagę na definicję zawartą Konwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych, zgodnie z którą *do osób niepełnosprawnych zalicza się te osoby, które mają długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, psychiczną, intelektualną lub w zakresie zmysłów, co może, w oddziaływaniu z różnymi barierami, utrudniać im pełny i skuteczny udział w życiu społecznym, na zasadzie równości z innymi osobami*⁷. Z kolei w prawie Unii Europejskiej nie istnieje jedna uniwersalna definicja „niepełnosprawności”, którą posługują się wszystkie państwa członkowskie. W tym zakresie każde państwo posługuje się

¹ M. Giedroń, *Niepełnosprawność w Polsce w wymiarze politycznym i społecznym. Analiza wybranych zagadnień*, Warszawa 2020, s. 14.

² Ibidem, s. 15.

³ E. Zakrzewska-Manterys, *Upośledzeni umysłowo. Poza granicami społeczeństwa*, Warszawa 2010, s. 46.

⁴ B. Balcerzak-Paradowska, *Sytuacja osób niepełnosprawnych w Polsce. Raport Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych*, Warszawa 2002, s. 54.

⁵ E. Zakrzewska-Manterys, op. cit., s. 46.

⁶ Oficjalna strona internetowa Światowej Organizacji Zdrowia: https://www.who.int/health-topics/disability#tab=tab_1 (dostęp: 14.01.2025 r.).

⁷ Tekst Konwencji patrz: Dz.U. 2012, poz. 1169.

własnymi, obowiązującymi w danym kraju przepisami prawnymi dotyczącymi warunków orzekania o niepełnosprawności⁸. Niemniej jednak, podczas Konferencji Statystyków Europejskich w kwestii Powszechnego Spisu Ludności i Mieszkań zaplanowanego na rok 2020, sformułowano zalecenia, na podstawie których opracowano definicję „osoby niepełnosprawnej biologicznie”, zgodnie z którą jest to *osoba, która odczuwa ograniczenie sprawności w wykonywaniu czynności podstawowych dla swojego wieku, ale nie posiada prawnego orzeczenia niepełnosprawności*⁹.

Geneza współpracy międzynarodowej na rzecz ochrony praw osób niepełnosprawnych

Razem z zakończeniem II wojny światowej doszło do przewartościowania dotychczasowej polityki międzynarodowej, w efekcie czego konieczne stało się rozwiązanie wielu problemów na tle społeczno-politycznym. Jednym z kluczowych kroków w tym kierunku było utworzenie Organizacji Narodów Zjednoczonych, a pierwszym istotnym działaniem podjętym w ramach międzynarodowej współpracy na rzecz ochrony praw mniejszości było uchwalenie w 1948 roku Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Choć dokument ten nie odnosił się bezpośrednio do ochrony praw osób niepełnosprawnych, to zwrócił uwagę na problemy dotyczące różnorodnych grup społecznych i kulturowych. Na skutek powyższego wiele środowisk, w tym środowiska osób niepełnosprawnych, zaczęły domagać się należnych im praw¹⁰.

Nadto rewolucja obyczajowa doprowadziła do pierwszych zmian społecznych w zakresie postrzegania zjawiska niepełnosprawności. Wraz z rozwojem medycyny pojawiła się fala krytyki wobec zamkniętych zakładów psychicznych i szpitali, gdzie osoby niepełnosprawne intelektualnie leczono przy użyciu przymusu i przemocy fizycznej, choć nie stanowiły one zagrożenia dla otoczenia¹¹.

Z uwagi na powyższe, w latach 80. XX wieku, organizacje międzynarodowe poświęciły wiele uwagi prawom osób niepełnosprawnych i w znacznym stopniu przyczyniły się do podniesienia rangi problemów związanych z niepełnosprawnością. Pomogło to w wyłonieniu się na rynku pracy osób niepełnosprawnych oraz w powstaniu globalnej społeczności osób z ograniczeniami. Od tego czasu likwidowanie barier oraz obejmowanie społeczności osób niepełnosprawnych szczególną ochroną, nieustannie stanowią część międzynarodowego dialogu¹².

⁸ J. Niedbalski, *Niepełnosprawność i osoby z niepełnosprawnością. Od pasywności i wykluczenia do aktywności życiowej i integracji społecznej*, Łódź 2019, s. 49-50.

⁹ Organizacja Narodów Zjednoczonych, *Zalecenia sformułowane podczas Konferencji Statystyków Europejskich w kwestii Powszechnego Spisu Ludności i Mieszkań zaplanowanego na rok 2020*, Nowy Jork i Genewa 2015.

¹⁰ M. Kolwitz, I. Radlińska, *Kształtowanie się współczesnego paradygmatu niepełnosprawności*, Pomeranian Journal of Life Sciences 2015, nr 61, s. 271.

¹¹ Ibidem, s. 272.

¹² J. Lord, A. Posarac, M. Nicoli, K. Peffley, Ch. McClain-Nhlapo, M. Keogh, *Disability and International cooperation and Development: a review of policies and practices*, SP DISCUSSION PAPER 2010, nr 1003, s. 3.

Współpraca w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych

Organizacja Narodów Zjednoczonych (dalej również jako: ONZ) powstała w dniu 24 października 1945 roku i jest to organizacja międzynarodowa, która zrzesza niepodległe państwa, dobrowolnie połączone w celu zapewnienia pokoju i rozwoju społecznego na świecie. Pomimo nieobecności przedstawicieli polskiego rządu na konferencji założycielskiej, Polska również należy do grona państw założycielskich ONZ.

Organizacja Narodów Zjednoczonych niemal od samego początku swojego istnienia zajmuje się problemami osób niepełnosprawnych. Już w samej preambule do Karty Narodów Zjednoczonych z dnia 26 czerwca 1945 roku, która stanowi podstawę istnienia i działalności ONZ, członkowie Organizacji wyrazili swoją wolę m.in. do przywrócenia wiary w podstawowe prawa człowieka, godność i wartości jednostki, równość praw mężczyzn i kobiet oraz narodów wielkich i małych oraz do popierania postępu społecznego i poprawy warunków życia w większej wolności¹³.

Nadto dnia 10 grudnia 1948 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło i proklamowało Powszechną Deklarację Praw Człowieka, która jest niewątpliwie jednym z największych i najtrwalszych osiągnięć ONZ¹⁴. Choć nie jest to dokument wiążący prawnie, to od lat stanowi inspirację do tworzenia i rozwijania międzynarodowej ochrony praw człowieka na wielu płaszczyznach. Deklaracja oparta jest na zasadach korzystania przez jednostki z ochrony prawnej w duchu powszechności praw oraz równości ludzi wobec prawa. Uwypukla ona prawa indywidualne, które przysługują jednostkom, przez co nie chroni grup społecznych posiadających określone cechy. Na skutek powyższego przepisy Deklaracji nie dotyczą wprost problemu ochrony osób niepełnosprawnych. Mimo wszystko, to właśnie ten dokument uważany jest za punkt wyjścia do tworzenia dalszych aktów prawnych promujących ochronę praw osób niepełnosprawnych oraz za impuls do prowadzenia dalszych prac na rzecz zagwarantowania ochrony prawnej tej grupy społecznej¹⁵.

Nie bez znaczenia pozostają także międzynarodowe paktów praw człowieka, czyli dwie umowy międzynarodowe uchwalone przez Zgromadzenie Ogólne ONZ dnia 16 grudnia 1966 roku, na które składają się Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych¹⁶ oraz Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych¹⁷. Stanowią one źródło powszechnie obowiązującego prawa w państwach, które je ratyfikowały. Choć podobnie jak Deklaracja nie odnoszą się bezpośrednio do problemu ochrony osób niepełnosprawnych, to w ich treści kładzie się mocny nacisk na stworzenie warunków zapewniających każdemu korzystanie z praw obywatelskich i politycznych oraz gospodarczych, społecznych i kulturalnych – bez żadnej dyskryminacji¹⁸.

¹³ R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2003, s. 301-302.

¹⁴ Ibidem, s. 302; tekst Deklaracji patrz: oficjalna strona internetowa Serwisu Rzeczypospolitej Polskiej: <https://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html> (dostęp: 13.01.2025 r.)

¹⁵ E. Wapiennik, R. Piotrowicz, *Niepełnosprawny – pełnosprawny obywatel Europy*, Warszawa 2002, s. 28.

¹⁶ Tekst Paktu patrz: Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167.

¹⁷ Tekst Paktu patrz: Dz.U. 1977, nr 38, poz. 169.

¹⁸ E. Wapiennik, R. Piotrowicz, op. cit., s. 29.

W ostatnich trzydziestu latach XX wieku, na skutek szerszego dostrzeżenia problemów osób niepełnosprawnych, powstało wiele dokumentów, które adresowane były już bezpośrednio do tej grupy osób. W 1971 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło Deklarację Praw Osób Umysłowo Upośledzonych (ang. *Declaration on the Rights of Mentally Retarded Persons*). Określała ona prawa osób upośledzonych umysłowo do odpowiadającej ich potrzebom opieki medycznej, nauki, szkolenia, rehabilitacji i poradnictwa w zakresie umożliwiającym im maksymalny rozwój posiadanych uzdolnień. Nadto zapewniała ona prawo do życia razem z własną rodziną, względnie z rodziną zastępczą, przy czym, jeżeli konieczne było umieszczenie takiej osoby w zakładzie opiekuńczym, to warunki życia i otoczenie w tym zakładzie powinny być zbliżone do warunków normalnego życia¹⁹.

Z kolei w 1975 roku przyjęto Deklarację o Prawach Osób Niepełnosprawnych (ang. *Declaration on the Rights of Disabled Persons*). W dokumencie tym objęto ochroną wszystkie osoby niepełnosprawne bez jakiegokolwiek wyjątku oraz wprost wyrażono wrodzone prawo tych osób do poszanowania ich ludzkiej godności. Co najważniejsze w pkt 5 Deklaracji przyznano osobom niepełnosprawnym szczególne uprawnienia, które mają umożliwić im osiągnięcie możliwie dużej niezależności. Zatem już wtedy dostrzeżono nie tylko konieczność przyznania osobom niepełnosprawnym tych samych praw co reszcie obywateli, ale także pewnych szczególnych praw związanych ściśle z ich potrzebami²⁰.

Przyjęcie obu wyżej wskazanych instrumentów stanowiło w tamtym czasie postęp w zakresie umiejscowienia praw osób niepełnosprawnych w programie działań międzynarodowych. Niemniej jednak, dokumenty te szybko zostały uznane przez społeczność osób niepełnosprawnych za przestarzałe, ze względu na ich podejście do niepełnosprawności, które uznawało jedynie medyczny model niepełnosprawności²¹.

Kolejnym ważnym krokiem było ogłoszenie przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w latach 1983–1992 Dekady Osób Niepełnosprawnych. W tych latach na rządy nałożono obowiązek wprowadzenia w życie „Światowego programu działania na rzecz osób niepełnosprawnych”, który był efektem obchodów Międzynarodowego Roku Niepełnosprawnych w 1981 roku²². Wątkiem przewodnim programu było uświadamianie społeczeństwa w kwestiach niepełnosprawności oraz mobilizowanie działań wspierających tę grupę społeczną. Pod koniec Dekady Zgromadzenie Ogólne ONZ ogłosiło Międzynarodowy Dzień Osób Niepełnosprawnych, który co roku obchodzony jest dnia 3 grudnia. Ten dzień ma przypominać o konieczności pogłębiania procesu integracji między osobami niepełnosprawnymi a resztą społeczeństwa²³.

Z kolei na konieczność objęcia szczególną ochroną dzieci niepełnosprawnych psychicznie lub fizycznie zwrócono uwagę dopiero w Konwencji o Prawach Dziecka, która została przyjęta przez Zgromadzenie

¹⁹ A. Budnik *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną w świetle europejskiego i polskiego ustawodawstwa* Ars Educandi 2017, nr 14, s. 105.

²⁰ E. Wapiennik, R. Piotrowicz, op. cit., s. 29.

²¹ M. Oliver, *Understanding Disability: From Theory to Practice*, New York 1996, s.23.

²² A. Budnik, op. cit., s. 105.

²³ B. Cytowska, *Trudne drogi adaptacji. Wątki emancypacyjne w analizie sytuacji dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną we współczesnym społeczeństwie polskim*, Kraków 2012, s. 136.

Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 roku²⁴. W tym samym roku zostały przyjęte również tzw. Zasady tallińskie, w których położono szczególny nacisk na wyrównanie szans osób niepełnosprawnych poprzez ich edukację, szkolenia i zatrudnienie²⁵.

Nieco później, dnia 20 grudnia 1993 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło „Standardowe zasady wyrównywania szans osób niepełnosprawnych”, które – choć nie mają charakteru wiążącego – przez wiele państw traktowane są jako inspiracja do działania na rzecz wspierania osób niepełnosprawnych. Zostały one opracowane na podstawie doświadczeń zdobytych w trakcie Dekady Osób Niepełnosprawnych i są nadzorowane przez specjalnego sprawozdawcę. Dokument stał się silnym bodźcem do postępu w dziedzinie ochrony praw osób niepełnosprawnych, bowiem określa odpowiedzialność państw za ich niepełnosprawnych obywateli oraz bezpośrednio wskazuje na sektory, w których należy nieustannie wdrażać zmiany, celem umożliwienia tym osobom pełnego uczestnictwa w życiu społecznym i politycznym²⁶.

Na sam koniec należy wspomnieć o najważniejszym dokumencie, z punktu widzenia ochrony osób niepełnosprawnych w ramach ONZ. Jest nim Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych (dalej również jako: KPON), którą Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło dnia 13 grudnia 2006 roku²⁷. W środowisku osób niepełnosprawnych podkreśla się ogromny wkład niniejszego dokumentu w poprawę sytuacji osób niepełnosprawnych, poprzez umożliwienie im rzeczywistego korzystania ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności, na równi z innymi osobami. W doktrynie uznano ją za „pierwszy traktat międzynarodowy XXI wieku”, a sam Sekretarz Generalny ONZ uznał ją za „świt nowej ery”²⁸.

Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych składa się z preambuły oraz części normatywnej, w której zostały zawarte m.in. cele Konwencji (art. 1), definicje (art. 2), zasady ogólne (art. 3), zobowiązania państw wynikające z Konwencji (art. 4, art. 31–33, art. 40), status osób niepełnosprawnych wraz z wykazem należnych ich praw i wolności (art. 6–30) oraz przepisy związane z powołaniem i działalnością Komitetu do spraw praw osób niepełnosprawnych (art. 34–39). W preambule znajdują się nawiązania do najważniejszych dokumentów ONZ zawartych w ramach współpracy międzynarodowej, takich jak Karta Narodów Zjednoczonych, Powszechna Deklaracja o Prawach Człowieka i Podstawowych Wolności oraz międzynarodowe pakiety praw człowieka. Jak zostało wyżej wykazane, są to bowiem dokumenty, które wyznaczają standardy ochrony godności ludzkiej, poprzez podkreślenie znaczenia równych i niezbywalnych praw wszystkich ludzi w kształtowaniu podstaw wolności i pokoju na świecie. Nadto w preambule przywołano zasady wyłaniające się ze „Światowego programu działań na rzecz osób niepełnosprawnych” oraz ze „Standardowych zasad wyrównywania szans osób niepełnosprawnych” wraz ze wskazaniem na ich szczególny wpływ w zakresie formułowania polityki zmierzającej do wyrównywania szans osób niepełnosprawnych. Zgodnie z treścią

²⁴ Tekst Konwencji patrz: Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526; szerzej patrz: A. Budnik, op. cit., s. 105.

²⁵ E. Wapiennik, R. Piotrowicz, op. cit., s. 30.

²⁶ Ibidem, s. 31.

²⁷ Tekst Konwencji patrz: Dz.U. 2012, poz. 1169.

²⁸ M. Domański, *Ubezważnienie w prawie polskim a wybrane standardy międzynarodowej ochrony praw człowieka*, Prawo w działaniu. Sprawy cywilne 2014, nr 17, s. 29.

preambuły samodzielność i niezależność osób niepełnosprawnych mają ogromne znaczenie w wolności dokonywania przez nie wyborów (lit. n), a *niepełnosprawność wynika z interakcji między osobami z dysfunkcjami a barierami wynikającymi z postaw ludzkich i środowiskowymi, które utrudniają tym osobom pełny i skuteczny udział w życiu społeczeństwa, na zasadzie równości z innymi osobami* (lit. e).

Oba te fragmenty są niezwykle istotne z punktu widzenia ochrony osób niepełnosprawnych, bowiem są interpretowane jako definitywne przyjęcie społecznego modelu niepełnosprawności²⁹.

Konwencja określa również swoje cele, za jakie w art. 1 wskazuje popieranie, ochronę i zapewnienie równego korzystania ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności przez osoby niepełnosprawne. Nadto celem Konwencji jest również popieranie poszanowania przyrodzonej godności ludzkiej względem chronionej grupy społecznej. W art. 3 wyszczególnione zostały z kolei ogólne zasady Konwencji, które mają szczególne znaczenie przy dokonywaniu jej wykładni. Do owych zasad zalicza się m.in. poszanowanie przyrodzonej godności ludzkiej, autonomię osoby, w tym swobodę dokonywania wyborów, niedyskryminację, pełny udział w życiu społecznym, równość szans oraz dostępność³⁰.

Należy również wskazać, że KPON, jak wszystkie inne prawnie wiążące międzynarodowe akty dotyczące praw człowieka, zawiera element monitorowania jej postanowień. Procedura kontroli przedstawiona w Konwencji promuje konstruktywny dialog z państwami w celu skutecznego jej wdrażania oraz wiąże się z prawem jednostek do składania skarg i poszukiwania ochrony prawnej³¹.

Reasumując należy uznać, iż Organizacja Narodów Zjednoczonych wywarła spory wpływ na sposób postrzegania i radzenia sobie z problemem niepełnosprawności. Z kolei uchwalone przez Zgromadzenie Ogólne ONZ deklaracje i konwencje do dziś są wzorem prowadzenia polityki i działań na rzecz osób niepełnosprawnych.

Współpraca w ramach Rady Europy

Oprócz Organizacji Narodów Zjednoczonych, znaczącą rolę w zakresie prowadzenia polityki wobec problemu niepełnosprawności odgrywa także Rada Europy. Jest to międzynarodowa organizacja rządowa, która powstała dnia 5 maja 1949 roku i obecnie liczy 46 członków. Polska stała się pełnoprawnym członkiem Rady Europy w dniu 26 listopada 1991 roku³².

Dnia 4 listopada 1950 roku państwa członkowskie Rady Europy przyjęły Europejską Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (dalej również jako: EKPCz), która weszła w życie 1953 roku³³. Tradycyjnie jest ona postrzegana jako umowa międzynarodowa, która chroni prawa

²⁹ E. Flynn, *From Rhetoric to Action. Implementing the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, Cambridge 2011, s. 18.

³⁰ M. Domański, op. cit., s. 29.

³¹ S. Zukang, L. Arbour, A.B. Johnsson, *From Exclusion to Exuality. Realizing the rights of persons with disabilities*, Geneva, New York 2007, s. 25.

³² R. Bierzanek, J. Symonides, op. cit., s. 329.

³³ Tekst Konwencji patrz: Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284.

obywatelskie i polityczne, przy czym na jej mocy ochrona udzielana jest także pewnym społecznym prawom człowieka. Choć EKPCz nie odnosi się wprost do ochrony osób niepełnosprawnych, to jest ona ważna z tego względu, iż odwołuje się do realizacji działań antydyskryminacyjnych. W art. 14 EKPCz ustanowiono zakaz dyskryminacji z jakichkolwiek przyczyn w zakresie korzystania z praw i wolności wymienionych w Konwencji. Nadto na mocy Protokołu nr 12 do niniejszej Konwencji, w art. 1 poszerzono zakaz dyskryminacji, poprzez odniesienie go do wszystkich praw przewidzianych w ustawodawstwie państw członkowskich, a nie tylko tych wymienionych w EKPCz. Innymi słowy, dodatkowy zakres ochrony przyznany na podstawie Protokołu dotyczy przypadków, w których osoba jest dyskryminowana w korzystaniu z jakiegokolwiek prawa wyraźnie przyznanego jednostce przez prawo krajowe lub w korzystaniu z prawa krajowego, które można wywnioskować z wyraźnego obowiązku władzy publicznej. Podkreślenia jednak wymaga, że choć tekst Konwencji był kilkakrotnie reformowany, w dalszym ciągu nie zostało zmienione brzmienie art. 14, tak aby wprost wynikał z niego zakaz dyskryminacji z powodu niepełnosprawności³⁴.

Nadto Rada Europy zapewniła specjalną procedurę kontroli przestrzegania przez państwa członkowskie zobowiązań, które wynikają z EKPCz, poprzez wniesienie skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu (dalej również jako: „ETPCz”). Prawo wniesienia skargi do Trybunału przysługuje każdej osobie, organizacji pozarządowej lub grupie jednostek, które uważają, że ich prawa gwarantowane przepisami Konwencji zostały naruszone przez państwo będące stroną Konwencji³⁵. Jako że w Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności nie ma bezpośredniego nawiązania do problematyki osób niepełnosprawnych, w zakresie ustanawiania standardów ochrony prawnej tej grupy społecznej podstawowe znaczenie ma orzecznictwo ETPCz³⁶. Wpływające dotychczas do Trybunału skargi osób niepełnosprawnych lub ich rodzin dotyczyły m.in. naruszenia prawa do życia (art. 2 EKPCz), zakazu niehumanitarnego i poniżającego traktowania (art. 3 EKPCz), prawa do wolności i bezpieczeństwa osobistego (art. 5 EKPCz), prawa do rzetelnego procesu (art. 6 EKPCz), prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego (art. 8 EKPCz), prawa do zawarcia małżeństwa (art. 12 EKPCz) oraz zakazu dyskryminacji (art. 14 EKPCz).

Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności została uzupełniona o prawa socjalne i ekonomiczne poprzez Europejską Kartę Społeczną, zwaną także Europejską Konwencją Społeczną (dalej również jako: EKS)³⁷. Karta została sporządzona dnia 18 października 1961 roku, przy czym Polska złączyła się nią dopiero 30 lat później – w 1991 roku. Europejska Karta Społeczna przyznaje osobom niepełnosprawnym fizycznie lub umysłowo pewne szczególne prawa do szkolenia zawodowego, rehabilitacji oraz readaptacji zawodowej i społecznej, na gruncie art. 15. Zgodnie z jego treścią, w celu zapewnienia wykonywania wyżej wskazanych praw, państwa-strony zobowiązują się *podjąć konieczne środki w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym ułatwień szkoleniowych, w tym, jeżeli to konieczne, utworzenie wyspecjalizowanych instytucji publicznych lub prywatnych oraz podjąć odpowiednie środki w celu zatrudniania osób*

³⁴ E. Wapiennik, R. Piotrowicz, op. cit., s. 37.

³⁵ Ibidem, s. 38.

³⁶ M. Domański, op. cit., s. 12.

³⁷ Tekst Karty patrz: Dz.U. 1999, nr 8, poz. 67.

niepełnosprawnych, takie jak wyspecjalizowane służby pośrednictwa pracy, ułatwianie podejmowania pracy chronionej oraz środki dla zachęcania pracodawców do zatrudniania osób niepełnosprawnych. Innymi słowy państwa-strony są zobowiązane do objęcia osób niepełnosprawnych szczególną opieką poprzez zapewnienie im ułatwień szkoleniowych oraz dostosowanie rynku pracy do ich szczególnych potrzeb³⁸.

W maju 1996 roku została z kolei sporządzona Zrewidowana Europejska Karta Społeczna (dalej również jako: ZEKS), w której zwrócono uwagę na prawo osób niepełnosprawnych do integracji i pełnego udziału w życiu wspólnoty. Zrewidowana Europejska Karta Społeczna poszerzyła zakres ochrony osób niepełnosprawnych fizycznie lub umysłowo o prawo do samodzielności, integracji społecznej i do udziału w życiu wspólnoty. Uzasadnieniem poszerzenia zakresu ochrony wynikającego z art. 15 ZEKS jest zapewnienie równego udziału osób niepełnosprawnych w społeczeństwie oraz wola traktowania osób niepełnosprawnych na równi z innymi obywatelami³⁹. Jak wynika ze Sprawozdania wyjaśniającego do Zrewidowanej Europejskiej Karty Społecznej, zmieniony artykuł przyjmuje bardziej nowoczesne podejście do sposobu ochrony osób niepełnosprawnych, z uwagi na zapewnianie ochrony w ramach ogólnych systemów, a nie tylko w ramach wyspecjalizowanych instytucji⁴⁰. Nadto w Zrewidowanej Karcie zawarta została zasada niedyskryminacji, która odgrywa ważną rolę w kontekście niepełnosprawności. Zgodnie z brzmieniem art. 15 ZEKS, dotyczy ona wszystkich osób niepełnosprawnych bez względu na ich wiek, charakter lub przyczynę niepełnosprawności. Polska nigdy nie ratyfikowała niniejszego dokumentu. Nadto Rada Europy zaadresowała do swoich członków Zalecenie nr R (92)6 Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 9 kwietnia 1992 roku w sprawie spójnej polityki wobec osób niepełnosprawnych, w którym określiła ogólne zasady polityki prowadzonej wobec problemu niepełnosprawności, przy zastrzeżeniu, iż winna być ona prowadzona przy współpracy z osobami niepełnosprawnymi oraz organizacjami działającymi na ich rzecz⁴¹.

Następnie w 2006 roku przyjęto „Plan działań Rady Europy w celu promocji praw i pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w społeczeństwie: podnoszenie jakości życia osób niepełnosprawnych w Europie 2006–2015”, którego kierunki działań zorientowane były na zapewnienie osobom niepełnosprawnych pełnego uczestnictwa w życiu politycznym, publicznym i kulturalnym⁴².

Rada Europy od samego początku podejmuje zatem szereg działań dotyczących wyrównywania szans i realizacji integracji społecznej osób niepełnosprawnych. Nadto ma znaczący wpływ na politykę społeczną państw członkowskich, które są zobowiązane do realizacji jej zaleceń w zakresie ochrony osób niepełnosprawnych. Przyjęcie przez Polskę w 1997 roku Karty Praw Osób Niepełnosprawnych i stworzenie Ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, było bowiem w dużej mierze podyktowane wywiązaniem się ze zobowiązań względem Rady Europy⁴³.

³⁸ B. Cytowska, op. cit., s. 133.

³⁹ K. Lukas, *The revised European social charter. An Article-by-Article Commentary*, Northampton 2021, s. 205.

⁴⁰ Rada Europy, *Explanatory Report to the European Social Charter (Revised)*, Strasburg 1996.

⁴¹ Ibidem, s. 40.

⁴² Ibidem, s. 136.

⁴³ A. Budnik, op. cit., s. 107.

Współpraca w ramach Unii Europejskiej

Zarówno działania Organizacji Narodów Zjednoczonych, jak i Rady Europy wywarły nieoceniony wkład w kształtowanie polityki Unii Europejskiej (dalej również jako: UE) w zakresie ochrony osób niepełnosprawnych. Unia Europejska powstała 1 listopada 1993 roku, w dniu wejścia w życie Traktatu z Maastricht, który został podpisany dnia 7 lutego 1992 roku. Obecnie zrzesza ona 27 demokratycznych państw europejskich, przy czym Polska jest jej członkiem od dnia 1 maja 2004 roku.

Pierwotne działania podejmowane przez UE na rzecz wsparcia osób niepełnosprawnych ograniczały się jedynie do pomocy pieniężnej, w tym do finansowania specjalistycznych usług. Szybko okazało się jednak, iż obrany kierunek wsparcia nie spełnia swojej roli w postaci inkluzji społecznej osób niepełnosprawnych⁴⁴. Opierając się na dorobku Organizacji Narodów Zjednoczonych i Rady Europy, Unia Europejska przyjęła nową strategię opartą na współpracy między Komisją Europejską a krajami członkowskimi, promowaniu pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w społeczeństwie oraz uświadamianiu społeczeństwa w temacie niepełnosprawności⁴⁵. Wyrazem tego był Komunikat Komisji Europejskiej z 1996 roku w sprawie równych szans osób niepełnosprawnych „Nowa strategia Wspólnoty Europejskiej w odniesieniu do osób niepełnosprawnych” wsparty Uchwałą Rady.

Duży wpływ na sytuację osób niepełnosprawnych miało podpisanie w dniu 2 października 1997 roku Traktatu amsterdamskiego. Jego wejście w życie w 1999 roku zwiększyło możliwość rozwijania europejskiej polityki socjalnej oraz umożliwiło Unii ingerencję w ustawodawstwo socjalne państw członkowskich. Nadto jest to pierwszy traktat, w którym wprost odniesiono się do problemu niepełnosprawności poprzez nałożenie na państwa obowiązku przeciwdziałania dyskryminacji osób dotkniętych tym problemem⁴⁶.

Po podpisaniu Traktatu amsterdamskiego, Unia Europejska ukierunkowała swoje działania na stworzenie społeczeństwa jednorodnego poprzez wyposażenie każdego obywatela w jednakowe prawa i możliwości rozwoju niezależnie od posiadanych ograniczeń czy dysfunkcji. Przyjęta przez UE zasada równego traktowania ma swój wyraz w polityce antydyskryminacyjnej, wyrażonej w Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej, która została przyjęta dnia 7 grudnia 2000 roku w Nicei⁴⁷. Dokument ten zawiera obszerny katalog praw obywateli UE, w tym prawa odnoszące się wprost do ochrony osób niepełnosprawnych poprzez zakaz dyskryminacji oraz prawo do integracji⁴⁸.

Nadto Unia Europejska rozwija tematykę antydyskryminacyjną na płaszczyźnie praktycznej, poprzez podejmowanie różnego rodzaju inicjatyw, do których zaliczyć można Wspólnotowy program

⁴⁴ D. Mitręga, *Europejski model zabezpieczenia społecznego – rzeczywistość czy wyzwanie dla przyszłości* [w:] S. Swadźba (red.), *Europejska integracja gospodarcza: w kierunku jednolitego systemu gospodarczego*, Katowice 1999, s. 67.

⁴⁵ B. Szluz, *Osoby niepełnosprawne w Unii Europejskiej – sytuacja i perspektywy* [w:] H. Stawniak (red.), *Poszukiwania naukowe*, Kraków-Ląd-Łódź 2007, s. 106.

⁴⁶ E. Wapiennik, R. Piotrowicz, op. cit., s. 42.

⁴⁷ B. Świątlik, *Polityka społeczna Unii Europejskiej w zakresie inkluzji zawodowej osób z niepełnosprawnością*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach 2017, nr 334, s. 49.

⁴⁸ Karta Praw Podstawowych UE gwarantuje osobom niepełnosprawnym ochronę w art. 21 ust. 1 oraz w art. 26.

działań w celu zwalczania dyskryminacji (ustanowiony decyzją Rady z dnia 27 listopada 2000 roku), Program Działania Wspólnoty w zakresie zwalczania dyskryminacji w latach 2001–2006, Kampania „Za różnorodnością, przeciw dyskryminacji”, Inicjatywa Wspólnotowa „EQUAL” czy program realizowany w latach 2007–2013 na rzecz zatrudnienia i solidarności „PROGRESS”⁴⁹.

Ważnym krokiem było także zorganizowanie w dniach 20–24 marca 2002 roku Europejskiego Kongresu na rzecz Osób Niepełnosprawnych zatytułowanego „Brak dyskryminacji plus działania pozytywne dają w efekcie społeczne włączenie” oraz ustanowienie przez Radę Unii roku 2003 Europejskim Rokiem Osób Niepełnosprawnych.

Na uwagę zasługuje również uwzględnianie problemu niepełnosprawności w pracach legislacyjnych Unii Europejskiej. Zgodnie z art. 288 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, aktami prawnymi UE są rozporządzenia, dyrektywy, decyzje, zalecenia i opinie⁵⁰.

Rozporządzenia mają charakter ogólny i stanowią instrument ujednolicania prawa Unii Europejskiej, bowiem mogą zarówno tworzyć prawa, jak i wyznaczać obowiązki dla jednostek. Wiążą w całości i mają zastosowanie na terytorium wszystkich państw członkowskich, a normy w nich zawarte mają charakter generalny i abstrakcyjny⁵¹. Problematyka ochrony osób niepełnosprawnych została podjęta w szeregu rozporządzeń, do których zaliczyć można:

- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 181/2011 z dnia 16 lutego 2011 r. dotyczące praw pasażerów w transporcie autobusowym i autokarowym oraz zmieniające rozporządzenie (WE) nr 2006/2004, które wyznacza obowiązek dostosowania dworców do udzielania pomocy osobom niepełnosprawnym i osobom o ograniczonej sprawności ruchowej, celem umożliwienia tym osobom korzystania z usług transportu publicznego z porównywalną możliwością, jaką mają pozostali obywatele⁵²,
- Rozporządzenie Komisji (WE) NR 800/2008 z dnia 6 sierpnia 2008 r. uznające niektóre rodzaje pomocy za zgodne ze wspólnym rynkiem w zastosowaniu art. 87 i 88 Traktatu (ogólne rozporządzenie w sprawie wyłączeń blokowych), które określa zasady dokonywania wyłączeń spod reżimu pomocy publicznej pewnych form pomocy, wspierając tym samym zatrudnianie osób niepełnosprawnych⁵³,
- Rozporządzenie (WE) NR 1107/2006 z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie praw osób niepełnosprawnych oraz osób o ograniczonej sprawności ruchowej podróżujących drogą lotniczą, które gwarantuje osobom niepełnosprawnym oraz osobom o ograniczonej sprawności ruchowej takie same możliwości podróżowania drogą lotniczą jak innym obywatelom, poprzez zapewnienie im pomocy, odpowiadającej ich szczególnym potrzebom, w portach lotniczych i na pokładzie samolotu oraz poprzez zatrudnienie wykwalifikowanego personelu i zapewnienie niezbędnego sprzętu⁵⁴.

⁴⁹ T. Kwarciński, *Moralny wymiar równości szans w świetle dokumentów Unii Europejskiej* [w:] K. Kłosiński (red.), *Unia Europejska. Integracja – Konkurencyjność – Rozwój*, Lublin 2007, s. 67

⁵⁰ Tekst Traktatu patrz: Dz.U. 2009, nr 203, poz. 1569.

⁵¹ A. Wyrozumska, J. Barcz, M. Górka, *Instytucje i prawo Unii Europejskiej*, Warszawa 2020, s. 200.

⁵² Tekst Rozporządzenia patrz: Dz.U. UE L 55/1 z 28.02.2011 r.

⁵³ Tekst Rozporządzenia patrz: Dz.U. UE L 214/3 z 09.08.2008 r.

⁵⁴ Tekst Rozporządzenia patrz: Dz.U. UE L 204/1 z 27.07.2006 r.

Z kolei dyrektywy ustanawiają prawa i obowiązki tylko dla państw członkowskich. Zgodnie z art. 288 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, dyrektywy wiążą każde państwo członkowskie, do którego są skierowane, w odniesieniu do rezultatów, które mają być osiągnięte⁵⁵. Pozostawiają jednak organom krajowym swobodę wyboru formy i środków ich realizacji. Innymi słowy zobowiązują one państwa członkowskie do implementacji ich postanowień w prawie krajowym, często na skutek wydawania aktów prawa krajowego⁵⁶. Przykładami dyrektyw, które podejmują tematykę problemów osób niepełnosprawnych są:

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW, która wyznacza standardy ochrony ofiar przestępstw, przy szczególnym wsparciu ofiar będących osobami niepełnosprawnymi, tak by były w stanie korzystać w pełni z praw określonych w dyrektywie na równi z innymi obywatelami, poprzez m.in. ułatwienie dostępu do pomieszczeń, w których prowadzone są postępowania karne oraz dostępu do informacji⁵⁷,
- Dyrektywa Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 r. ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy, która podejmuje problematykę dostosowania warunków pracy do potrzeb osób niepełnosprawnych, poprzez m.in. zobowiązanie pracodawców do podejmowania środków celem umożliwienia osobom niepełnosprawnym dostępu do pracy, wykonywania jej, rozwoju zawodowego i kształcenia⁵⁸.

Decyzje to z kolei akty prawne UE, które co do zasady mają charakter indywidualny i konkretny. Mogą być skierowane zarówno do państwa członkowskiego, instytucji i organu UE, jak i do osoby fizycznej lub prawnej. Decyzja może także nie wskazywać indywidualnego adresata i wywoływać skutki w stosunku do wszystkich, których może dotyczyć⁵⁹. Na przestrzeni ostatnich lat wydanych zostało wiele decyzji, które podejmują tematykę ochrony osób niepełnosprawnych. Choć głównie mają one znaczenie jedynie historyczne, warto wskazać na niektóre z nich:

- Decyzja Rady z dnia 14 kwietnia 2014 r. w sprawie podpisania, w imieniu Unii Europejskiej, Traktatu z Marrakeszu o ułatwieniu dostępu do opublikowanych utworów osobom niewidomym, niedowidzącym i cierpiącym na inne zaburzenia odczytu druku⁶⁰,
- Decyzja Rady z dnia 3 grudnia 2001 r. w sprawie Europejskiego Roku Osób Niepełnosprawnych 2003 (2001/903/WE)⁶¹,
- Decyzja Komisji Europejskiej z dnia 27 czerwca 2007 r. w sprawie wsparcia dla zakładów aktywności zawodowej, która stanowi wsparcie w pokryciu kosztów utworzenia i funkcjonowania zakładów

⁵⁵ Tekst Traktatu patrz: Dz.U. UE C 326 z 26.10.2012 r.

⁵⁶ A. Wyrozumska, J. Barcz, M. Górka, op. cit., s. 205.

⁵⁷ Tekst Dyrektywy patrz: Dz.U. UE L 315/57 z 14.11.2012 r.

⁵⁸ Tekst Dyrektywy patrz: Dz.U. UE L 303/16 z 2.12.2000 r.

⁵⁹ A. Wyrozumska, J. Barcz, M. Górka, op. cit., s. 208.

⁶⁰ Tekst Decyzji patrz: Dz.U. UE L 115/1 z 17.04.2014 r.

⁶¹ Tekst Decyzji patrz: Dz.U. UE L 197/13 z 05.08.2003 r.

aktywności zawodowej, które tworzone są w celu zaoferowania osobom ze znacznym stopniem niepełnosprawności możliwości zatrudnienia i rehabilitacji poprzez zapewnienie im rehabilitacji społecznej i terapeutycznej, leczenia i szkoleń zawodowych⁶².

Nadto wśród dokumentów Unii Europejskiej dotyczących ochrony osób niepełnosprawnych znajdują się zalecenia, np. Zalecenie Rady nr 376 z 1998 r. dotyczące Kart Parkingowych dla Osób Niepełnosprawnych, oraz rezolucje, np. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 11 grudnia 2013 r. w sprawie kobiet niepełnosprawnych (2013/2065(INI)).

Na sam koniec należy również wyróżnić pewną przełomową inicjatywę podjętą w ostatnim czasie przez Unię Europejską w zakresie inkluzywności społecznej osób niepełnosprawnych. Komisja Europejska we współpracy z osobami niepełnosprawnymi i ich rzecznikami podjęła bowiem projekt pilotażowy zmierzający do przyjęcia „europejskiej karty osoby z niepełnosprawnością” (tłumaczenie oficjalne, ang. *European disability card*). W latach 2016–2018 osiem państw (w tym Belgia, Cypr, Estonia, Finlandia, Włochy, Malta, Rumunia i Słowenia) korzystało z „europejskiej karty osoby z niepełnosprawnością”, czyli dobrowolnego systemu wzajemnego uznawania orzeczeń o niepełnosprawności i niektórych uprawnień z tym związanych. Karta miała zapewniać osobom niepełnosprawnym dostęp do świadczeń i preferencyjnego traktowania na równi z niepełnosprawnymi mieszkańcami odwiedzanego kraju Unii Europejskiej, głównie w zakresie kultury, wypoczynku, sportu i transportu⁶³. W oparciu o dobre doświadczenia, Komisja Europejska zaproponowała wprowadzenie „europejskiej karty osoby z niepełnosprawnością” we wszystkich państwach członkowskich⁶⁴. Efektem powyższego było przyjęcie Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/2841 z dnia 23 października 2024 r. w sprawie ustanowienia europejskiej karty osoby z niepełnosprawnością i europejskiej karty parkingowej dla osób z niepełnosprawnościami⁶⁵. Zgodnie z art. 1 lit. a) Dyrektywy karta ma stanowić dowód *statusu osoby z niepełnosprawnością lub dowód uprawnienia do określonych usług z uwagi na niepełnosprawność w celu promowania swobody przemieszczania się osób z niepełnosprawnościami oraz w celu ułatwienia osobom z niepełnosprawnościami pobytów krótkoterminowych w państwie członkowskim innym niż państwo członkowskie, którego są rezydentami*. Jednocześnie państwa członkowskie mają obowiązek do dnia 5 czerwca 2027 roku dostosować swoje ustawodawstwa krajowe celem włączenia przepisów Dyrektywy do prawa krajowego, a następnie, począwszy od 5 czerwca 2028, roku zobligowane będą do stosowania ustanowionych w tym zakresie przepisów krajowych, w szczególności poprzez uruchomienie systemu „europejskiej karty osoby z niepełnosprawnością”.

Karta nie zmieni jednak krajowych kryteriów ani zasad kwalifikowalności niepełnosprawności. Państwa członkowskie mają zachowywać pełną swobodę decydowania, kto kwalifikuje się do otrzymania

⁶² Tekst Decyzji patrz: Dz.U. UE K(2007)3050 wersja ostateczna z 27.06.2007 r.

⁶³ Oficjalna strona internetowa Komisji Europejskiej: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/disability/union-equality-strategy-rights-persons-disabilities-2021–2030/european-disability-card-and-european-parking-card-persons-disabilities_en (dostęp: 12.01.2025 r.).

⁶⁴ Oficjalna strona internetowa Komisji Europejskiej: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/news/commission-proposes-european-disability-and-parking-card-valid-all-member-states-2024-06-20_en?prefLang=pl&ettrans=pl (dostęp: 12.01.2025 r.).

⁶⁵ Tekst Dyrektywy patrz: Dz.U. UE L 2024/2841 z 14.11.2024 r.

karty, stosując krajową definicję niepełnosprawności oraz ustalenia procedury jej wydawania. Mimo to, wprowadzenie „europejskiej karty osoby z niepełnosprawnością” wydaje się istotnym krokiem zmierzającym do ujednolicenia sytuacji osób niepełnosprawnych w Unii Europejskiej poprzez ustanowienie zbliżonego dostępu do świadczeń oraz ułatwienie integracji społecznej i zawodowej we wszystkich państwach członkowskich.

Działania Unii Europejskiej mają zatem na celu podniesienie standardu życia osób niepełnosprawnych poprzez zapewnienie im dostępu do edukacji, pracy czy transportu oraz znoszenie barier architektonicznych. Procesy legislacyjne Unii Europejskiej są ważnym elementem strategii podejmowanej na rzecz osób niepełnosprawnych, w szczególności w zakresie, w jakim wiążą się one z reintegracją na rynku pracy, zwalczaniem dyskryminacji oraz usuwaniem wszelkich barier, jakich osoby niepełnosprawne doświadczają ze strony państw członkowskich i ich społeczeństw. Reasumując, choć główna odpowiedzialność za podejmowanie działań na rzecz ochrony osób niepełnosprawnych spoczywa na państwach członkowskich, to są one w dużej mierze wspierane przez inicjatywy na poziomie Unii oraz finansowane ze środków zgromadzonych na jej funduszach.

Wpływ międzynarodowej współpracy na sytuację osób niepełnosprawnych

Ścisła współpraca w relacjach ponadnarodowych, występująca między państwami członkowskimi wszelkich organizacji międzynarodowych, nie byłaby możliwa, gdyby występowały między nimi różnice w pojmowaniu podstawowych gwarancji praw człowieka. Z uwagi na powyższe, konieczne było stworzenie wspólnotowych instrumentów praw osób niepełnosprawnych oraz wypracowanie wspólnej polityki w zakresie ich ochrony. Opisywana spójność możliwa była do osiągnięcia jedynie na skutek wyznaczenia pewnych standardów, którym przypisuje się fenomenalne znaczenie w procesie zbliżania i jednolitego postrzegania praw osób niepełnosprawnych.

Niezaprzeczalną rolę w tym zakresie odegrały dokumenty wydawane przez organizacje międzynarodowe, do których zaliczyć należy Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych, Europejską Konwencję Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Europejską Kartę Społeczną oraz różne akty normatywne Unii Europejskiej. Powstałe na ich łamach uniwersalne i europejskie standardy normatywne w dziedzinie ochrony praw osób niepełnosprawnych stanowią ważny instrument w walce z dyskryminacją oraz wykluczeniem społecznym tychże osób. Ich celem jest zwalczanie społecznej marginalizacji, eliminowanie barier oraz zapewnianie pełnego udziału osób niepełnosprawnych w życiu społecznym.

Reasumując, międzynarodowa współpraca na rzecz ochrony praw osób niepełnosprawnych wywarła znaczący wpływ na poprawę ich sytuacji, zarówno w wymiarze prawnym, jak i społecznym. Dzięki zaangażowaniu organizacji takich jak Organizacja Narodów Zjednoczonych, Rada Europy czy Unia Europejska, możliwe stało się ujednolicenie podstawowych standardów ochrony praw człowieka,

które uwzględniają potrzeby i prawa osób niepełnosprawnych. Instrumenty te nie tylko zainicjowały zmiany w legislacjach krajowych, ale także wpłynęły na wzrost świadomości społecznej, promując ideę równości i integracji.

Chociaż osiągnięto wiele w zakresie ochrony praw osób niepełnosprawnych, pozostaje jeszcze wiele do zrobienia. Wyzwania, takie jak ujednolicenie definicji niepełnosprawności oraz systemu orzekania o jej stopniach, usunięcie nadal istniejących barier, monitorowanie stopnia przestrzegania praw osób niepełnosprawnych w poszczególnych państwach oraz pełna implementacja przyjętych norm prawnych, wymagają dalszej współpracy i zaangażowania wszystkich podmiotów prawa międzynarodowego.

Niemniej jednak, międzynarodowa solidarność i wspólne działania stanowią fundament trwałych zmian, które pozwalają osobom niepełnosprawnym żyć w świecie równych szans i poszanowania ich godności.

Bibliografia

Literatura przedmiotu:

1. Balcerzak-Paradowska B., *Sytuacja osób niepełnosprawnych w Polsce. Raport Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych*, Warszawa 2002.
2. Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2003.
3. Budnik A., *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną w świetle europejskiego i polskiego ustawodawstwa* Ars Educandi 2017, nr 14.
4. Cytowska B., *Trudne drogi adaptacji. Wątki emancypacyjne w analizie sytuacji dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną we współczesnym społeczeństwie polskim*, Kraków 2012.
5. Domański M., *Ubezwłasnowolnienie w prawie polskim a wybrane standardy międzynarodowej ochrony praw człowieka*, Prawo w działaniu. Sprawy cywilne 2014, nr 17.
6. Flynn E., *From Rhetoric to Action. Implementing the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, Cambridge 2011.
7. Giedroń M., *Niepełnosprawność w Polsce w wymiarze politycznym i społecznym. Analiza wybranych zagadnień*, Warszawa 2020.
8. Kolwitz M., Radlińska I., *Kształtowanie się współczesnego paradygmatu niepełnosprawności*, Pomeranian Journal of Life Sciences 2015, nr 61.
9. Kwarciński T., *Moralny wymiar równości szans w świetle dokumentów Unii Europejskiej* [w:] K. Kłosiński (red.), *Unia Europejska. Integracja – Konkurencyjność – Rozwój*, Lublin 2007.
10. Lord J., Posarac A., Nicoli M., Peffley K., McClain-Nhlapo Ch., Keogh M., *Disability and International cooperation and Development: a review of policies and practices*, SP DISCUSSION PAPER 2010, nr 1003.
11. Lukas K., *The revised European social charter. An Article-by-Article Commentary*, Northampton 2021, s. 205.
12. Mitrega D., *Europejski model zabezpieczenia społecznego – rzeczywistość czy wyzwanie dla przyszłości* [w:] S. Swadźba (red.), *Europejska integracja gospodarcza: w kierunku jednolitego systemu gospodarczego*, Katowice 1999.
13. Niedbalski J., *Niepełnosprawność i osoby z niepełnosprawnością. Od pasywności i wykluczenia do aktywności życiowej i integracji społecznej*, Łódź 2019.
14. Oliver M., *Understanding Disability: From Theory to Practice*, New York 1996.
15. Organizacja Narodów Zjednoczonych, *Zalecenia sformułowane podczas Konferencji Statystyków Europejskich w kwestii Powszechnego Spisu Ludności i Mieszkań zaplanowanego na rok 2020*, Nowy Jork i Genewa 2015.
16. Rada Europy, *Explanatory Report to the European Social Charter (Revised)*, Strasburg 1996.
17. Szluz B., *Osoby niepełnosprawne w Unii Europejskiej – sytuacja i perspektywy* [w:] H. Stawniak (red.), *Poszukiwania naukowe*, Kraków–Łą–Łódź 2007.
18. Świetlik B., *Polityka społeczna Unii Europejskiej w zakresie inkluzji zawodowej osób z niepełnosprawnością*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach 2017, nr 334.

19. Wapiennik E., Piotrowicz R., *Niepełnosprawny – pełnosprawny obywatel Europy*, Warszawa 2002.
20. Wyrozumska A., Barcz J., Górka M., *Instytucje i prawo Unii Europejskiej*, Warszawa 2020.
21. Zakrzewska-Manterys E., *Upośledzeni umysłowo. Poza granicami społeczeństwa*, Warszawa 2010.
22. Zukang S., Arbour L., Johnsson A.B., *From Exclusion to Exuality. Realizing the rights of persons with disabilities*, Geneva, New York 2007.

Umowy międzynarodowe:

1. Europejska Karta Społeczna z dnia 18 października 1961 r., Dz.U. 1999, nr 8, poz. 67.
2. Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 r., Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284.
3. Konwencja ONZ o ochronie osób niepełnosprawnych z dnia 13 grudnia 2006 r., Dz.U. 2012, poz. 1169.
4. Konwencja ONZ o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526.
5. Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz.U. 1977, nr 38, poz. 169.
6. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167.
7. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 r., A/Res. 217.
8. Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską z dnia 13 grudnia 2007 r., Dz.U. 2009, nr 203, poz. 1569.
9. Zrewidowana Europejska Karta Społeczna z dnia 3 maja 1996 r., ETS No. 163.

Prawo Unii Europejskiej:

1. Decyzja Komisji Europejskiej z dnia 27 czerwca 2007 r. w sprawie wsparcia dla zakładów aktywności zawodowej,
2. Decyzja Rady z dnia 14 kwietnia 2014 r. w sprawie podpisania, w imieniu Unii Europejskiej, Traktatu z Marrakeszu o ułatwieniu dostępu do opublikowanych utworów osobom niewidomym, niedowidzącym i cierpiącym na inne zaburzenia odczytu druku, Dz.U. UE L 115/1 z 17.04.2014 r.
3. Decyzja Rady z dnia 3 grudnia 2001 r. w sprawie Europejskiego Roku Osób Niepełnosprawnych 2003 (2001/903/WE), Dz.U. UE L 197/13 z 05.08.2003 r.
4. Dyrektywa 2014/53/UE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 16 kwietnia 2014 r. w sprawie harmonizacji ustawodawstw państw członkowskich dotyczących udostępniania na rynku urządzeń radiowych i uchylająca dyrektywę 1999/5/WE.
5. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/2841 z dnia 23 października 2024 r.

w sprawie ustanowienia europejskiej karty osoby z niepełnosprawnością i europejskiej karty parkingowej dla osób z niepełnosprawnościami, Dz.U. UE L 2024/2841 z 14.11.2024 r.

6. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW, Dz.U. UE L 315/57 z 14.11.2012 r.
7. Dyrektywa Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 r. ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy, Dz.U. L 303 z 2.12.2000 r.
8. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 181/2011 z dnia 16 lutego 2011 r. dotyczące praw pasażerów w transporcie autobusowym i autokarowym oraz zmieniające rozporządzenie (WE) nr 2006/2004, Dz.U. UE L 55/1 z 28.02.2011 r.
9. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1107/2006 z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie praw osób niepełnosprawnych oraz osób o ograniczonej sprawności ruchowej podróżujących drogą lotniczą, Dz.U. UE L 204/1 z 27.07.2006 r.
10. Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Dz.U. UE C 326 z 26.10.2012 r.

Źródła internetowe:

1. Oficjalna strona internetowa Komisji Europejskiej: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/disability/union-equality-strategy-rights-persons-disabilities-2021-2030/european-disability-card-and-european-parking-card-persons-disabilities_en (dostęp: 12.01.2025 r.).
2. Oficjalna strona internetowa Komisji Europejskiej: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/news/commission-proposes-european-disability-and-parking-card-valid-all-member-states-2024-06-20_en?prefLang=pl&etrans=pl (dostęp: 12.01.2025 r.).
3. Oficjalna strona internetowa Światowej Organizacji Zdrowia: https://www.who.int/health-topics/disability#tab=tab_1 (dostęp: 14.01.2025 r.).